

Natur- och kulturmiljö för alla

- rapport från en konferens om integration och folkhälsa

Länsstyrelsen
Gävleborg

Bilden på omslaget: Husum, Ångermanland i februari 2007. Foto: Leif Grundberg

Innehållsförteckning

Förord	Lena Landström	5
Upplevelsevärden i landskapet	Marianne Lindström	6
Med andra ögon	Yusra Moshtat	12
Mångfaldens möjligheter och dolda motkrafter	Oscar Pripp	16
Blir man frisk av kultur?	Marianne Enge Swartz	21

Förord

"Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla".

Så lyder de första raderna i kulturminneslagens portalparagraf. Runt om i landet pågår ett engagerat arbete för att skydda och bevara men också för att bruka och ta tillvara värdefulla natur- och kulturmiljöer. Det upprepas ofta att människan mår bra av att vistas i natur- och kulturmiljöer. Men är det sant? Bidrar natur- och kulturmiljön till en socialt hållbar utveckling och till ökad integration? Eller är det bara de som är engagerade i arbetet med kulturarvet och naturvården som tycker så? Är miljöerna tillgängliga för "alla" eller bara för ett fåtal?

År 2006 var av regeringen utsett till mångkulturår och integrationsfrågan kom tydligare i fokus. För att belysa natur- och kulturmiljöns betydelse för integration och social välfärd ordnade länsstyrelsen i Gävle en konferens i november 2006. Konferensen genomfördes på uppdrag av länsantikvarieföreningen och finansierades av Riksantikvarieämbetet. Syftet var att ge inspiration och stöd för de sociala frågornas sammanhang med naturmiljö och kulturarvet runt om i landet. Marianne Enge Swarz talade om kulturens betydelse för social hälsa, Oscar Pripp problematiserade begreppen integration och mångfald, Marianne Lindström berättade om vad boende uppskattade i sin närmiljö och Yusra Moshtat och Daniel Eek gav exempel på hur nya svenskar möter den svenska naturen. I programmet deltog även Yingying He Herrdahl som spelade på ett traditionellt kinesiskt stränginstrument samt Christian Blackmon och Olle Paulson som spelade svensk folkmusik. Ståupparen Khalid Geire framförde en del sanningar om hur det gamla Sverige bemöter de nya.

Vi hoppas att arbetet för ett långsiktigt hållbart samhälle där alla är med har fått en stimulerande knuff i rätt riktning. I den här rapporten presenteras en sammanfattning av föredragen.

Gävle 4 april 2007

Lena Landström
Länsantikvarie Gävleborgs län

Upplevelsevärden i landskapet

Marianne Lindström

Bakgrund

Kan man mäta upplevelsevärden i landskapet?

Hur ska man kunna mäta upplevelsevärden i landskapet? Boverket har i ett projekt kallat "Landskapets upplevelsevärden" tagit fram en metod för att tydliggöra upplevelsevärden så att de ska kunna användas i arbetet med uppföljning av miljö kvalitetsmålen och folkhälsomålen.

Vad är ett upplevelsevärde? Kan man mäta det? Kan man konkretisera vad människor upplever så att man kan sätta ett mått på det? I miljö kvalitetsmålen och folkhälsomålen faller ofta rekreations- och friluftsvärdena bort när man kommer ner på operativ nivå. Människor har olika attityd och upplevelser av

samma natur- eller kulturområde.

Detta beror på olika bakgrund, tidigare erfarenhet, ålder, var man bor m m.

Projektet "Landskapets upplevelsevärden" gör ett försök till operationalisering.

I projektet har en forskargrupp från Alnarp under ledning av Patrik Grahn ingått, en forskargrupp från Ultuna samt undertecknad som fick i uppdrag att föra samman och utveckla ovanstående forskargrupper resultat. En styrgrupp med representanter från Boverket, Socialstyrelsen, Folkhälsoinstitutet, Skogsstyrelsen, Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet och Sveriges kommuner och landsting har tillsammans med forskarna haft ett flertal möten under projektets gång.

Följande miljö kvalitetsmål är anknytna till detta projekt. Levande sjöar och vattendrag, Myllrande våtmarker, Hav i balans samt levande kust och skärgård, Storslagen fjällmiljö, Levande skogar, Ett rikt odlingslandskap, God bebyggd miljö, Ett rikt växt- och djurliv.

I miljö kvalitetsmålet för Hav i balans samt levande kust och skärgård står bl a ”Kust och skärgård ska ha en hög grad av biologisk mångfald, upplevelsevärden samt natur och kulturvärden”. I miljömålet om Levande skogar står: ”Skogens och skogsmarkens värde för biologisk produktion ska skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden bevaras samt kulturmiljövärden och sociala värden värnas”. Miljömålet God bebyggd miljö tar upp det viktiga i att kulturhistoriska och estetiska värden tas tillvara och utvecklas samt problemet med buller och mål för att minska detta. Boverket är ansvarig för miljömålet ”God bebyggd miljö” och för den övergripande miljömålsfrågan som avser fysisk planering och hushållning med mark, vatten och byggnader. Relevanta folkhälsomål i detta projekt är framförallt ”Trygghet i närmiljön” där rädsla för våld kan hindra människor från att överhuvudtaget gå ut i naturen.

Projektets huvudmål är att utveckla en modell för upplevelsevärden som ska kunna användas både nationellt och lokalt, att kartlägga behovet av underlag för att kunna använda modellen, att illustrera upplevelsevärden genom GIS samt ta fram indikatorer som kan användas för att följa upp miljö-, och folkhälsomålen. För att kunna undersöka dessa frågor gjordes en litteraturstudie, en efterfrågestudie och en utbudsstudie.

I efterfrågestudien frågade man människor hur långt de hade till natur- och kulturområden, hur mycket människor

vistas i dessa områden, vilka aktiviteter de utför och vilka kvaliteter man prioriterar. En utbudsstudie genomfördes för att kartlägga tillgången av upplevelsevärden på lokal nivå. 7 pilotkommuner var engagerade.

Ett gemensamt syfte var att koppla samman efterfrågan och utbud. Finns det utbud som människor i kommunerna efterfrågar? Vet planerare vad allmänheten tycker?

Följande frågor undersöktes och analyserades:

- Hur långt har människor till ett grön-, natur- eller kulturområde?
- Vilka områden besöker man och hur ofta?
- Vilka kvaliteter vill människor ha i sin närmiljö?
- Vilka aktiviteter genomförs?
- Vilka effekter har utevistelser för hälsa och rekreation?

Vilka miljöer föredrar människor?

Enligt tidigare forskning efterfrågar människor miljöer som innehåller träd och vatten, vilt växande blommor och fåglar. Man måste kunna förstå naturen, se ett sammanhang. För att uppleva rekreation får miljön inte vara för krävande. Om man är mycket stressad så vill man ha en lugn natur runt omkring sig så att man inte känner några krav på att man måste utforska den. Tidigare forskning visar också att man vid stress söker sig till naturen för att koppla av. Kaplan och Kaplan (1989) menar genom begreppet ”Being away” att man vill komma ifrån kraven på den riktade koncentrationen dvs komma ifrån stress, från telefonen och känna att man kan koppla av.

*Väggmålning från hälsingegården Hägers.
Foto: L. Landström.*

Med begreppet "Extent" menas en återhämtande miljö som inte är begränsad. Det ska vara som att komma in i en annan värld, en känsla av helhet. "Fascination" betyder att man upplever naturen som vacker man kan fascineras av växter, vattenfall, en insjö, att sitta och fiska i en vacker miljö osv. "Compatibility" betyder att allt måste stämma överens med de egna värderingarna, önskemålen och förväntningarna. Om man upplever att det finns en balans mellan miljöns förutsättningar och människans behov finns det stora möjligheter till rekreation. Ulrich (1984) har forskat om hur hälsan påverkas positivt beroende av om man ser grönska genom fönster eller ej. Han gjorde en undersökning med patienter på ett sjukhus och upptäckte att de patienter som såg grönska genom fönstret tillfrisknade snabbare.

Forskning om aktiviteter i utemiljön visar att det ofta är ganska vanliga aktiviteter som t ex promenader, gå ut för att njuta av naturen eller för att vara för sig själv som de flesta ägnar sig åt. Vilka aktiviteter man utför är naturligtvis beroende av ålder, bakgrund och erfarenheter m m. I vissa fall väljer man att inte gå ut p g a rädsla för mörker, våld m m. Enligt folkhälsomålen ska "alla ha tilltalande och trygga områden för rekreation och fysisk aktivitet inom 5-10

minuters gångavstånd från bostaden".

Stockholms läns landstings regionplane- och trafikkontor har gjort undersökningar om upplevelsevärden i Stockholm. Här använde man sig av Patrik Grahns (Berggren och Grahns 1993; Grahns och Stigsdotter 2003) åtta parkkaraktärer bland annat Fridfulla miljöer, Vilda och artrika, Restorativa, Servicemiljöer och Parkmiljöer.

Studiens upplägg:

Efterfrågestudien: En enkät skickades ut till 2000 personer i Sverige och 1325 svar kom in. Enkäten innehöll 44 frågor om hur långt man hade till ett grön-, natur- eller kulturområde, hur ofta man besökte det, vilka kvaliteter man efterfrågade i området samt hälsotillstånd.

Utbudsstudien: Sju kommuner av olika landskapstyper ingick i studien Varberg med kust, hav; Lund med slättbygd, Nybro med skogsbygd, Haninge skärgård, Västerås insjö, Sundsvall skog och älv, Vilhelmina med skog och fjäll. Intervjuer om vilket utbud som fanns i kommunerna gjordes i dessa kommuner med nyckelpersoner, t ex planerare.

Syftet med att göra en efterfrågestudie och en utbudsstudie var att jämföra om det som människor efterfrågar finns i de sju kommunerna. Styrgruppen tog fram 11 olika grön-, natur och kulturområden som bedömdes vara karterbara. Man använde sig av gröna kartan när dessa togs ut.

1. Mindre park eller grönyta
2. Större park eller trädgårdsanläggning
3. Stadskvarter med kulturhistoriska upplevelsevärden
4. Villaområde, eller annat bostadsområde med stor andel växtlighet
5. Naturområde med anläggningar för

- friluftslivet t ex parkeringsplats, uppmätta spår eller eldplats
- 6. Naturområde utan anläggningar för friluftsliv
- 7. Kulturhistoriska sevärdheter/platser, skyltade fornlämningar eller liknande
- 8. Badplats vid sjö eller hav
- 9. Öppet vatten (tillgängligt med båt eller kanot)
- 10. Havsstrand eller skärgårdsområde
- 11. Fjällnatur

I ovanstående elva områden ingår både parkmiljöer, naturmiljöer med och utan anläggningar, kulturmiljöer och fjällnatur

Resultat

Avstånd

På frågan ”Vilket avstånd har du till olika grön-, natur- och kulturpräglade områden?” gavs följande svar:

*Kulturlandskap i Vallsta, Hälsingland.
Foto: H. Haglund-Olovsson.*

- 61 % av dem som svarat på efterfrågestudien hade 100 m till en mindre park eller grönyta, 79 % hade 300 m
- 53 % hade ett villaområde med växtlighet inom 300 m från bostaden
- 39 % hade ett naturområde utan anläggningar för friluftsliv inom 300 m

Besök

På frågan ”Vilka områden besöker du och hur ofta?” svarade de tillfrågade:

- 42 % besökte mindre park eller grönyta en till flera gånger i veckan
- 41 % besökte villa område eller annat bostadsområde med stor andel växtlighet en till flera gånger i veckan
- 33 % besökte naturområde utan anläggningar för friluftsliv en till flera gånger i veckan
- 20 % besökte öppet vatten en till flera gånger i veckan

Övriga områden (badplats, större park, naturområde med anläggningar, stads kvarter med kulturhistoriska upplevelsevärden, havsstrand eller kulturhistoriska sevärdheter eller fjällnatur) besöktes mer sällan. Ju närmare man bor ett naturpräglat område desto oftare besöker man det.

Kvaliteter

På frågan ”Är det viktigt för dig att det finns grönområden, naturområden och kulturpräglade områden med följande innehåll i närheten av din bostad eller arbetsplats/skola?” svarade de tillfrågade följande:

1. Vackert
2. Möjlighet att bli pigg och bättre till mods
3. Möjlighet att bli lugnad och avspänd
4. Städad
5. Trygg och säker miljö
6. Fritt från buller
7. Växter och djur i naturlig miljö
8. Möjlighet att hålla sig i trim
9. Naturartat område

10. Lugn och fridfull karaktär
11. Trädrikt
12. Ostördhet
13. Variationsrik miljö
14. Stort och fritt
15. Gräsmattor

Ovanstående 15 kvaliteter bildade fyra olika grupper av upplevelsevärden: Ostördhet (ostördhet, stort och fritt, bullerfritt, variationsrikt, vackert): Naturpräglad miljö (trädrikt, växter och djur, naturartat, lugnt); Återhämtning (möjlighet att bli pigg, bli lugnad och avspänd, hålla sig i trim); Trygghet (trygg och säker miljö, städad, gräsmattor).

Det finns starka mellan ovanstående upplevelsevärden. Dvs de som tyckte det var viktigt med en naturartad och trädrik miljö tyckte också att det var viktigt med en ostörd, lugn och avspänd och trygg och säker miljö. Dessa upplevelsevärden stämmer överens med det som Patrik Grahn (1995; 2003) kommit fram till i sin forskning. Det finns även internationell forskning som pekar i samma riktning. En naturpräglad miljö inger lugn och fridfullhet. Rehabiliteringsträdgården i Alnarp är ett exempel på detta. Där sker rehabilitering från stress i naturmiljö. Ett samarbete mellan läkare och forskare under ledning av Patrik Grahn har givit mycket goda resultat i behandling mot utmattningsdepression.

Av de 35 kvaliteter som de tillfrågade efterfrågade kom dessa kvaliteter lägst på listan; Kulturmiljö, Öppen karaktär, Ålderdomlig miljö, Skyltar om områdets natur och kultur, Motionsspår, Många rast- och sittplatser, Park med lekredskap, Park med fontäner, Park med bollplaner, Park med statyer.

Kvinnor prioriterade återhämtande miljöer samt servicefunktioner högre (belysning). Yngre ville ha motionsspår,

park med bollplaner m m. Äldre prioriterade servicefunktioner högre (rast- och sittplatser, belysning..)

Aktiviteter

På frågan ”Vilka aktiviteter genomförs när du besöker ett område (rekreation, socialt umgänge, motion)?” svarade de tillfrågade

- Promenad, vandring (ofta i mindre eller större park)
- Njuta av naturmiljö (ofta i naturområde utan anläggningar och vid öppet vatten)
- Vila/koppla av
- Trädgårdsarbete
- Cykla (ofta i stads kvarter med kulturhistoriska upplevelsevärden)
- Vara ute med barn
- Gå ut för att vara för mig själv

Indikatorer

Följande indikatorer föreslås:

Närhet – andel av befolkningen som har högst 300 m till fyra naturpräglade områden

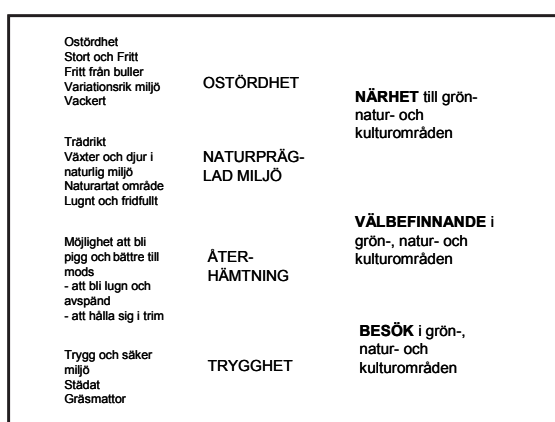
Välbefinnande – andel individer som har mindre än 300 m från sin bostad till ett naturområde som får individen att må bra till kropp och själ.

Vallmo. Foto: B. Hårding.

Besök och Besökare – antal besök som görs i olika grönområden t ex parker, naturreservat, kulturområden, anläggningar av olika slag m m
Skolans närnatur – andel skolor som har minst ett naturpräglat område inom 100 m från skolbyggnaden

Följande modell togs fram: De 15 viktigaste kvaliteterna bildar fyra upplevelsevärden som alla leder fram till välbefinnande. Närhet till grön-, natur- och kulturområden påverkar välbefinnandet liksom besök i dessa områden.

Ovanstående modell har testats i Västerås. För vidare resultat se Boverkets rapport ”Landskapets Upplevelsevärden, en studie av efterfrågan och utbud” som kommer ut våren 2007.

Slutsatser

- Indikatorerna Närhet, Välbefinnande, Besök och Besökare och Skolans Närnatur kan vara en hjälp vid planering och utveckling av grön-, natur- och kulturpräglade områden
- Att alla bör få tillgång till naturpräglat område som innehåller samtliga fyra upplevelsevärden inom 300 m från sin bostad.

- Att bevara och utveckla naturpräglade områden nära bostäder, skolor och arbetsplatser.
- Att bevara och utveckla kulturmiljöer i landskapet.
- Att planera för både nya och existerande ostörda, tysta, naturpräglade områden där människor kan promenera och njuta av natur- och kulturmiljö, och ge plats för sådana områden också inne i staden.
- Att satsa på planering och skötsel av skogs- och naturmiljö för promenader i naturområdena.
- Att åsikterna från olika grupper i samhället (närboende, barn, äldre, människor med olika bakgrund m fl) tas tillvara vid planering, utveckling och skötsel av grön-, natur- och kulturpräglade områden.

Referenser

- Berggren-Bärring, A-M, Grahn, P, 1995, *Grönstrukturens betydelse för användningen*, SLU, Institutionen för landskapsplanering, Rapport 95:3, Alnarp.
- Grahn, P. och Stigsdotter, U. (2003). *Landscape planning and stress. Urban Forestry & Urban Greening* 2. Urban & Fischer Verlag.
- Kaplan, R. and Kaplan, S. (1989). *The Experience of Nature*. Cambridge University Press, Cambridge
- Stockholms läns landstings regionplane- och trafikkontor, 2001. *Upplevelsevärden. Sociala kvaliteter i den regionala grönstrukturen*, Regionplane- och trafikkontoret, Rapport 4:2001, Stockholm.
- Ulrich, R.S. 1984. *View through a window may influence recovery from surgery*. Science 224: 420-421.

Marianne Lindström är miljöpsykolog vid Högskolan i Kalmar. Där medverkar hon i projektet INCLUDE som bland annat undersöker hur kulturella och sociala värden kan integreras i planeringen för infrastruktur. För ytterligare information kontakta gärna Marianne Lindström, Institutionen för Naturvetenskap, Högskolan i Kalmar, e-mail: marianne.lindstrom@hik.se

Med andra ögon

Yusra Moshtat

Invandrarens syn på naturen

Mitt första möte med den svenska naturen skedde i en dräkt och högklackade skor. Min svenska väninna var naturligtvis klädd i tröja och gympaskor, praktiska kläder för skog och mark. Jag klädde mig för att bli vacker. Det dröjde tio år innan jag var mogen för regnkläder och gummistövlar. Vid det laget kunde jag åtminstone förstå varför svensken föll i trans inför ett vackert landskap, ett träd eller en liten oansenlig blomma, även om jag själv inte kunde uppleva samma grad av extas.

Mitt förhållande till den svenska naturen förändrades senare i snabbare takt då jag började arbeta som miljöinspektör på Miljöförvaltningen i Göteborg. Där startade vi för några år sedan projektet Närmiljö i fokus med syfte att finna nya vägar att sprida information om miljöfrågor i invandrartäta områden.

Jag växte upp i Bagdad, en stad på nästan sex miljoner invånare. Trots närheten till floden Tigris och flera större grönområden sträcker sig Bagdadbons intresse för naturen sällan utanför den egna trädgården gränser, att vistas i naturen för nöjes skull är främmande för

oss. Naturen är en vit fläck på kartan som vi inte utforskar utan speciell anledning.

Det som hände mig, händer i stort sett alla invandrare. Vi har inte samma erfarenheter av naturen som andra svenskar, ibland ingen alls. Jag hade levt mitt liv i en myllrande storstad innan jag kom till Sverige. Jag kunde inte föreställa mig naturen som en plats för avkoppling och rekreation.

Våra erfarenheter är alltså av ett helt annat slag och dessutom, och det är viktigt att poängtera, olika beroende på vilka länder vi kommer ifrån.

Många av oss upplever naturen som något hotande; där finns vilda djur, vargar, giftiga ormar och skorpioner, minor som dödar oskyldiga barn. Man riskerar att bli överfallen, våldtagen eller rånad. Erfarenheter av, och kunskap om naturen av ett slag som man inte glömmer så enkelt.

Kunskapsnivån är dessutom varierande. Det sker ingen undervisning i skolorna, som här i Sverige, och det saknas intresse från samhället i stort att informera om natur och miljö. I många länder kämpar man fortfarande med andra större problem som svält och fattigdom. Miljöfrågorna står då av naturliga skäl inte särskilt högt på åtgärdslistan.

Det är dessutom viktigt att förstå att som invandrare har vi mycket annat att tänka på; arbetslöshet, språksvårigheter, en uppsjö av sociala problem. Att ströva omkring i naturen, att fiska och plocka svamp, att intressera sig för miljöfrågor finns helt enkelt inte i vår föreställningsvärld. Hur ska det kunna göras när vi saknar en grundläggande social trygghet?

Hur skapar vi intresse för natur och miljö?

Hur ska vi skapa en förändrade känsla för naturen, ett engagemang för miljön, för allt vad den kan ge oss av glädje och skönhet? Första steget är att vi själva lär oss att se med andra ögon, att vi tar hänsyn till och respekterar de kulturella skillnaderna i våra sätt att betrakta världen. Och kom ihåg att det är vi som måste ändra oss först för att kunna göra vårt jobb.

Hur gärna vi än vill att det ska vara, borde flesta invandrare fortfarande i områden där inga eller väldigt få svenskar bor. De av oss som inte har invandrarbakgrund är alltså främlingar i deras bostadsområden och redan detta är ett problem. Man känner ingen på plats, har inget kontaktnät, vet inget om vilka mötesplatser som finns i området, kan inte språket och har ingen aning om vilka sociala spelregler som gäller. Så länge vi inte vet det har vi ingen att guida, ingen som kan hjälpa oss att jämföra svenskars och invandrares syn på naturen, ingen som kan hjälpa oss att förstå våra olika utgångspunkter, ingen som vi kan hjälpa till att dela ett rikare liv med oss redan frälsta. Kort sagt, vi har inga naturguidningar alls.

Vi har också missat en möjlighet till integration. De som deltar i våra naturguidningar dyker senare ofta upp i andra sammanhang, vilket är nog så viktigt att tänka på.

Lösningen är att svenska guider arbetar tillsammans med guider som har invandrarbakgrund, någon som kan språket och känner kulturen. Detta är kanske inte alltid möjligt men då är det viktigt att lära sig så mycket som möjligt om respektive länders kultur och språk, att kunna vissa centrala ord och uttryck mm. I vilket fall underlättar det alltid att man har ett bra samarbete med de invandrarföreningar som finns i området,

såvida man inte kan få hjälp av någon annan som har människors förtroende. Det är nämligen inte så enkelt att man bara kan ringa på dörren och bjuda in till en naturguidning, inte ens om man kommer från samma land; och vid närmare eftertanke, hur skulle du själv reagera?

Det är alltså viktigt att man tar personlig kontakt med invandrarföreningarna, undviker att skicka brev och startar ett samarbete för att skapa delaktighet. Om möjligt se till att föreningarna även får ett ekonomiskt utbyte. Många föreningar känner sig nämligen utnyttjade av myndigheterna och organisationer som man har haft kontakt med.

Varför pratar vi om det här?

I Sverige har 14% av befolkningen invandrarbakgrund idag och 20% har

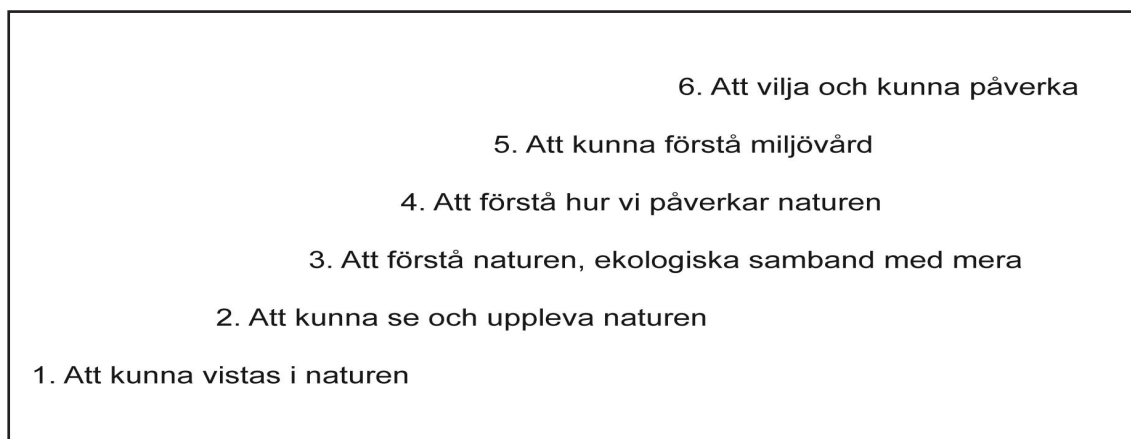
både svensk och utländsk bakgrund (en förälder svensk och den andra utländsk). Antalet människor med utländsk bakgrund kommer att växa. Har man ingen eller en dålig relation till naturen är den heller inte viktig. Barnen ärver sina föräldrars beteende och risken är då att en stor grupp människor i Sverige inte ser naturen som en resurs för t ex avkoppling och heller inte tycker att den är värd att skyddas. Det anser vi skulle vara en olycklig utveckling och därför arbetar vi för att stärka invandrares relation till naturen. Kostnader för samhället blir ohälsa och utanförskap,

Vad pratar vi om på våra naturutflykter? Allemansrätten är förstås ett givet ämne för oss. Vad får vi göra och inte göra i naturen? Får vi lov att röra oss fritt i skog och mark, fiska, plocka bär och svamp göra upp eld? Vi pratar om hur landskapet har bildats, hur det har brukats genom åren, hur växtligheten och djurlivet har förändrats, nedskräpning

och ekologi och ibland till och med om klimatförändringarna och liknande globala frågor. Vissa deltagare var rädda för att gå vilse och vi började därför tipsa om de snitslade stigarna och markeringarna för dessa på träd och stenar. Det finns egentligen ingenting som vi inte kan prata om men det är viktigt att anpassa sig till deltagarnas kunskaper, som ibland visar sig överträffa våra egna. Viktigast är att vi känner glädje i det vi gör och respekterar varandra oberoende av våra kunskaper och tidigare erfarenheter.

möjlighet att leva sina liv utifrån samma förutsättningar som vi andra svenskar? Naturen kan ge åt oss alla. Vi har mycket att lära ut, men vi har också mycket att lära från våra deltagare. Det gäller inte minst matsäcken!

En enkel modell

Med den här modellen vill jag helt kort ge en bild av hur vårt förhållande till naturen kan utvecklas. Den är förstås förenklad och de flesta av er känner säkert redan till den, men den kan vara bra att ha i åtanke i arbetet som naturguider med just invandrare. Det är viktigt att lägga sig på rätt nivå för att inte skrämma bort människor från något som annars skulle bli en värdefull erfarenhet och rent av första steget i en längre integrationsprocess. Ambitionen behöver heller inte vara att nå det översta trappsteget. Räcker det inte med att vi hjälper till att skapa ett rikare liv för en grupp människor som inte riktigt fått

Yusra Moshtat är miljöinspektör på Miljöförvaltningen i Göteborg och är även utbildad civilekonom. Yusra kommer från Irak och har bott i Sverige i 13 år.

Mångfaldens möjligheter och dolda motkrafter

Oscar Pripp

I vår undersökning om etnisk och kulturell mångfald inom den statliga kultursektorn: ”Tid för mångfald” studerade vi etnisk och kulturell mångfald inom 63 statliga kulturmyndigheter och kulturinstitutioner. Undersökningen genomfördes vid Mångkulturellt centrum och var ett uppdrag från Kulturdepartementet. Anslaget var brett och vi använde oss av både kvantitativa och kvalitativa metoder och inriktade oss på sammansättning av medarbetare, verksamheternas innehåll och budskap samt publik/brukare.

För vår bedömning använde vi en uppsättning infallsvinklar, exempelvis en enkel modell med fyra frågor – *om*, *för*, *med* och *av* – som varje kulturinstitution borde ställa sig: 1) i vilken utsträckning

handlar verksamheten *om* etnisk och kulturell mångfald (i exempelvis produktioner), 2) i vilken omfattning sker verksamheten *för* en mångfaldig publik/målgrupp, 3) i vilken mån sker den tillsammans *med* personer med utländskt ursprung och tillhörande nationella minoriteter (exempelvis som experter och rådgivare) samt 4) i vilken mån utförs verksamheten *av* personer som representerar en etnisk och kulturell mångfald (vilka som sätter agendan, beslutar, producerar, etc.)?

Några dystra resultat

Bland resultaten kan nämnas att högst en procent av alla chefer hade

utomeuropeisk bakgrund. Etnisk mångfald bland medarbetarna förekom i botten av organisationerna, bland lokalvårdare, anställda i restaurang/café och i viss mån vaktmästeri/teknik. Det betyder att de flesta av oss har vant sig vid att arbeta på en arbetsplats, där man den etniska mångfalden är hierarkiskt uppbyggd. Ju längre upp i organisationerna man kommer, desto mer etniskt svenskt är det bland medarbetarna. Av de granskade institutionerna och myndigheterna saknade 61% någon form av mångfaldsplan.

Exempel på resultat

Andra resultat pekade på ytliga och bristande kunskaper och engagemang bland ledningsgrupper och ledare på mellannivåer. Institutionernas engagemang handlade framförallt OM mångfald, men sällan hade man lagt någon större vikt vid AV, det vill säga representationen bland de inblandade på olika nivåer. Lägst representation återfanns inom teater,

museer och kulturarv, konsthantverk/hemslöjd. (Min personliga erfarenhet är att kulturarvssektorn ligger ohjälpligt sist när det gäller grundläggande representationsfrågor.) De områden där man kommit längst var inom dans, musik och i viss mån bildkonst.

Problemen enligt de intervjuade

När de intervjuade cheferna själva bedömde vari problemen låg med att utöka mångfalden i sina organisationer, hänvisade de till följande aspekter: Låg personalgenomströmning, alltför komplexa uppdrag där man inte hann med alla aspekter man skulle ta hänsyn till, som genus, arbetsmiljö och liknande. Dålig ekonomi var en annan anledning och att de ofta var många sökande till varje tjänst och däribland få med utländsk bakgrund.

*Veckomöte hos kulturmiljöenheten på länsstyrelsen i Gävleborg.
Foto: H-E Hansson.*

Varför mångfald?

Det finns olika bevekelsegrunder för att mångfalden måste öka inom våra institutioner och myndigheter. Man brukar tala om de tre aspekterna Nytt, Rättvisa och Representation. Alla tre aspekterna är grundläggande och viktiga att sätta sig in i. I detta anförande har jag valt att uppehålla mig vid representationsaspekten.

Representation

Representationfrågan är eftersatt överhuvudtaget inom den svenska arbetsmarknaden. Immigranter och immigranttättlingar är starkt underrepresenterade inom centrala samhällsfunktioner som medier, politik, myndigheter, kultur- och fritidssektor. Jag vill särskilt lyfta fram två aspekter av representation.

Den ena är synen på Normalitet, att alla som verkar inom samhällsinstitutionerna (ex skolan, länsstyrelsen, teatern, departementet, högskolan) har ett grundläggande ansvar att skapa en normalitet där olika befolkningskategorier är inkluderade. Vad är det för bild vi tillsammans har skapat av den normala/ normale kulturchefen, skådespelaren, läraren, rektorn, intendenten eller ansvarig

för kulturmiljö? Vi vet att det som är effektivast när det gäller förändringar är när unga människor ur någon aspekt kan identifiera sig med ett sammanhang och de personer med inflytande som verkar där. Man känner sig kallad. Det finns å andra sidan inget som så effektivt exkluderar människor tillhörande marginaliserade kategorier, som när en organisation utsänder (ofta omedvetet men starkt) signaler om vilka som normalt ingår och vilka som normalt är dess publik/brukare.

Den andra aspekten gäller perspektiv, att verkligheten inte är objektiv utan att det handlar om vilka sociala positioner den betraktats ifrån och hur en komplex och rättvisande bild och analys endast kan uppnås genom en sammansmältning av olika befolkningskategoriers perspektiv. I min framställning exemplifierade jag med hur syskons versioner av samma uppväxt brukar gå isär, beroende på var man befinner sig i syskonskaran, att till och med den mycket nära och bekanta verkligheten faktiskt inte är objektiv och entydig, att det i syskonens fall handlar om en sammansmältning av allas perspektiv. Jag tog också upp minoritetsförfattare som skildrar välbekanta kulturhistoriska händelser och möten med journalister, myndigheter, författare, etc, men allt detta välkända sett ur den andres perspektiv.

När en sammansmältning av olika perspektiv ska äga rum är det viktigaste att man inte nöjer sig med att visa tolerans eller respekt inför varandras perspektiv. Det avgörande steget är vad Charles Taylor kallar erkännandet av den andres perspektiv som likvärdigt. Först då kan en dynamisk och fungerande mångfald skapas. Det gäller alltså inte bara att "ta till vara" mångfald, det handlar om representation bland dem

som har beslutanderätt, sitter på agendan, formulerar problemen, etc.

Självbilder

Personer med rekryteringsansvar ser sig ofta som öppna för alla och menar att man inte särbehandlar någon. Men våra organisationers sammansättning visar att i praktiken är människor särbehandlade. En fråga som vi sökte svar på var hur människor som menar att alla har lika värde ändå medverkar till att skapa ojämlika organisationer.

Vad är struktur?

När vi studerade våra resultat kunde vi se att det fanns flera exkluderande mekanismer som var av strukturell art. Med struktur menar vi gemensamma och ofta omedvetna effekter av många enskilda människors handlingar och förhållningssätt. Ett förenklat exempel på en strukturell effekt: en taxichaufför med utomeuropeisk bakgrund får 40 ggr per dag följande första fråga från varje passagerare: "Var kommer du ifrån?" Det innebär 80 ggr per helg och närmare 4000 ggr per år. Under en och samma dag har den första kunden ingen aning om att det kommer 39 st efter, kund nummer 25

Planeringsmöte med personal från länsstyrelsen och Invandrarcentrum i Gävle inför natur- och kulturmiljösatsningar 2007. Foto: B. Hårding.

vet inte att det är 24 innan och 15 efter som ställer frågan innan arbetsdagen är slut. Poängen med denna historia är inte om man ska få fråga en person var den kommer ifrån eller inte. Poängen är att alla tillsammans skapar en gemensam effekt, ovetandes om varandra. Frågar man om dominerande sätt att förstå "invandrare" och "invandrade taxichaufförer" i Sverige skulle varje enskild kund inte kunna redogöra för det strukturella mönstret. Men taxichauffören ser det med all tydlighet, genom att vara objektet för upprepningar. På samma vis fann vi att kulturinstitutionernas och myndigheternas ansvariga var omedvetna om de exkluderande mönster de skapade.

Problem av strukturell karaktär

Bristande engagemang och kunskaper hos högsta ledning och mellanchefer var den första mekanismen. Om inte frågorna drivs kunnigt och engagerat från ledningen faller organisationens mångfaldsarbete. Det gäller för såväl offentlig sektor som för privat näringsliv. Om många institutioner och myndigheter inte äger frågan blir det en gemensam strukturell effekt inom hela kultursektorn.

Nätverksrekryteringen var omfattande inom institutionerna och nätverken inkluderade endast de grupper som redan fanns på plats i organisationerna. Man saknade så gott som helt överbyggande nätverk, som gick tvärs över segregationens demarkationslinjer. Ungefär 65% av all rekrytering sker i Sverige via informella kanaler. Inom kultursektorn var siffran betydligt högre.

Mångtydighet var den tredje faktorn, som innebar att man inte definierat vad kultur och kulturell mångfald innebär. Resultatet var att många olika betydelser användes som argument i

diskussionerna med följden att arbetet saknade bäring och att satsningarna blev tillfälliga, godtyckliga och varje initiativ mötte motstånd som tog kraften ur förändringspotentialen.

Ambivalens var den fjärde mekanismen, som innebär alla de tveksamheter som de intervjuade förmedlade inför en ökad mångfald. Mängden av tvivel på de andras förmågor och egenskaper bokstavligen kvävde de fördelar som man hävdade med mångfalden. Många enskilda personers tveksamma förhållningssätt skapade tillsammans en exkluderande mur mot inkludering av personer med utländsk bakgrund. Vid återkopplingar med de intervjuade visade det sig att man ofta var helt omedvetna om att man tillsammans med andra skapade denna effekt.

De fyra exkluderande företeelserna är mer utförligt beskrivna i artikeln ”Den kulturbundna kulturen. Om strukturell exkludering i kulturlivet. I *Den segregeringande integrationen: Om social sammanhållning och dess hinder*, SOU 2006:73, Masoud Kamali (red.) Stockholm: Fritzes. (www.regeringen.se; SOU 2006:73).

Oscar Pripp är etnolog vid institutionen för kulturanthropologi och etnologi, Uppsala universitet. Oscar föreläser om läget inom kultursektorn i Sverige samt om grundläggande problem och fruktbara perspektiv för att åstadkomma en ökad mångfald.

Blir man frisk av kultur?

Marianne Enge Swartz

Hur vet vi att kultur är bra för hälsan? De flesta av oss känner att vi mår bra när vi gör något "kulturellt" - går på bio eller teater, lyssnar på musik eller sjunger i kör, dansar eller läser en bok. Både hjärnan och känslorna får stimulans och i en del fall även kroppen. Den pedagogiska forskningen har länge sett sambandet mellan lust och lärande men nu har även den moderna neurobiologiska forskningen givit oss möjligheter att spegla estetiska upplevelser i parallellförlopp i hjärnan och därigenom "bevisa" att kulturella upplevelser kan främja hälsan. Ja, det finns till och med en stor svensk undersökning som visar att kulturellt aktiva personer inte bara mår bättre utan även lever längre än kulturellt inaktiva.

Jag började intresserad mig för hur

kultur kan främja hälsa när jag fick anställning som folkhälsostrateg i Stockholms läns landsting i början av 90-talet. Barns psykiska ohälsa var redan då ett område som väckte oro och vårt sjukvårdsområde tog initiativ till "Circonova", www.sll.se, ett hälsopedagogiskt program med skolan som arena där både lusten och känslorna användes för att skapa nya kunskaper och tolka erfarenheter.

Under Kulturrådets ledning samlades så småningom ett nätverk av personer som arbetade med kultur och / eller folkhälsa. Vi såg behovet av att sammanställa aktuell forskning inom området. "Kultur för hälsa" gavs ut av Folkhälsoinstitutet 2005. Där berättar professor Töres Theorell i sitt efterord hur den moderna neurobiologiska

forskningen har skapat bryggor mellan en strängt naturvetenskaplig, ”kvantitativ” biologisk forskning och den humanvetenskapliga. I dag finns det möjligheter att spegla vissa av de estetiska upplevelserna i parallellförlopp i hjärnan. Vi kanske aldrig kan komma åt kärnan i en estetisk upplevelse men studierna av de biologiska parallellförloppen kan skapa en sorts legitimitet åt kulturen och kan hjälpa oss att förstå varför kulturella upplevelser kan vara bra för hälsan.

Den nya hjärnforskningen har kastat nytt ljus över sambandet mellan kropp och själ. En viktig del av den mänskliga utvecklingen är förmågan att skilja mellan olika känslor: sorg, oro, ilska, glädje. För att kunna förstå sambandet mellan kropp och själ måste vi kunna tyda känslor. Hur vi utvecklar och uttrycker våra känslor ser mycket olika ut för olika människor, både när vi växer upp och senare i livet. Det finns miljöer som främjar eller tillåter starka känslouttryck, andra gör det inte. Det har visat sig att kulturupplevelser, som t.ex. bildkonst och dans, kan hjälpa oss att tolka både våra egna och andras känslor och att finna uttryck för dem.

Många av de estetiska upplevelserna är icke-verbala. PET-scanning visar att estetiska hörsel- och synupplevelser kan ta ”the low road” (den kortare vägen) från syn- och hörselbarken till thalamus (omkopplingsstationen i den mellersta delen av hjärnan) direkt till ”ängestcentrum” i amygdala. Om impulsen har ett skrämmande innehåll väcks ångesten direkt i amygdala, som i sin tur alarmerar hela kroppen. Först senare är förnuftet med på noterna. Man kan därför få överraskande starka emotionella reaktioner. Det här gäller förstås inte enbart ångest utan på motsvarande sätt finns det banor för

positiva upplevelser, som t.ex. kan öka lust och lärande.

Ett underlag för kunskap och inspiration

I ett samarbete mellan Kulturrådet och Folkhälsoinstitutet sammanställdes skriften ”Kultur för hälsa” som redovisar aktuell forskning inom området kultur och hälsa. Skriften ger stöd för att kulturupplevelser inte bara har ett egenvärde utan är viktiga för människors välbefinnande och hälsa. En svårighet som flera forskare lyfter fram är att det är svårt att särskilja om det är den konstnärliga upplevelsen i sig eller det sociala sammanhanget som den sker i som påverkar hälsan i positiv riktning. Det finns dock försök som visar att den sociala stimulansen inte kan vara hela förklaringen till att man får hälsoeffekter av kulturella upplevelser.

Kulturupplevelser ger längre liv visar en omfattande longitudinell studie med befolkningsperspektiv. Deltagande i kulturella aktiviteter har ett statistiskt samband med en lägre dödlighet i alla åldrar. En uppföljning av studien visar att det är nästan lika bra för hälsan att börja

Väggmålning från Hälsingegården Hägers.
Foto: L. Landström

*Invigning av fäbodriksdagen 2005.
Foto: L. Landström.*

bevista kulturella evenemang som att börja vara fysiskt aktiv.

Dans och musik används terapeutiskt och hör enligt många forskare ihop. Musik är den mest utforskade kulturupplevelsen och musikens påverkan på hälsa och välbefinnande visar positiva resultat både psykiskt och fysiskt.

Berätta, skriva, läsa är viktiga kulturuttryck för stimulans och för att belysa sitt liv. Berättande är en ursprunglig kulturform och stimulerar fantasi och kreativitet, särskilt hos barn. Förmågan att läsa är viktig för barns intellektuella utveckling. Skrivandet som metod finns skildrat inom kvalitativ hälsoforskning och visar att skrivande individuellt eller i grupp kan förbättra både fysisk och psykisk hälsa.

Konstbilder inom vården används både som terapi för vårdtagare för att öka deras välbefinnande och hälsa och som pedagogisk metod för att förbättra vårdgivarnas möjlighet att läsa kroppsspråk och utveckla empati.

Teater och drama i skolan förbättrar barnens språkliga förmåga samt kan minska högriskbeteende.

I "Kultur för hälsa" finns några refererade studier som visar hur arbete

med bilder kan lindra traumas från krigsupplevelser hos invandrarbarn. Jag tror att kulturella aktiviteter borde användas i mycket högre grad än vad som görs i dag för att öka förståelsen mellan olika befolkningsgrupper, minska avstånden mellan människor och berika samhället.

"Kultur för hälsa" kan beställas från Statens folkhälsoinstitutet och finns i sin helhet på www.fhi.se

Marianne Enge Swartz är folkhälsovetare, journalist och författare. Har arbetat som folkhälsochef i Stockholms läns landsting och är nu konsult med uppdrag bland annat från Folkhälsoinstitutet. Redaktör för Folkhälsomagasinet, medlemsblad för Svensk förening för folkhälsa, där hon sitter i styrelsen. Aktiv i litterära sällskap och redaktör för en guidebok till litterära museer och en antologi med klassiska författare på resa; "Tourister". Bodde i Botswana i fem år på 80-talet och kom i höstas ut med boken "Kvinnornas Botswana" som skildrar utvecklingen i landet genom kvinnornas ögon. En utställning med citat och foton ur boken har visats bland annat på Etnografiska museet i Stockholm.

Länsstyrelsens rapporter 2007

- 2007:1 Fiskyngel och undervattensvegetation i Långvind och Harkskärsfjärden 2006
- 2007:2 Se mig! Om ungdomsarbetslöshet i Gävleborg
- 2007:3 Naturminnen i Gävleborgs län - Resultat av besiktning 2005
- 2007:4 Inventering av bibaggar, *Apulus bimaculatus*, i Gävleborgs län 2006
- 2007:5 Undersökningar av harr och öring i ån Enan, Ljusdals kommun, Aktivitetsrapport 2006
- 2007:6 Uppföljning av myrar Gävleborgs län 2006
- 2007:7 Natur- och kulturmiljö för alla - Rapport från en konferens om integration och folkhälsa.

Tryck:Arkitektkopia, Gävle

Rapportnr:2007:7

ISSN: 0284:5954

Upplaga: 100 ex

Länsstyrelsen
Gävleborg

Besöksadress: Borgmästarplan, 801 70 Gävle. telefon: 026- 17 10 00
Webbsida: www.x.lst.se